

PERSONALITATEA LUI DIMITRIE CANTEMIR ON CONTEXTUL EVOLUȚIEI ISTORICE A MOLDOVEI

Nicolae STEFANOV,
doctor on filozofie, conferențiar universitar,
director-adjunct al Arhivei Naționale a
Republicii Moldova

SUMMARY

In the course of its multi-secular history, the Moldovan people was the promoter of personalities who have brought their contribution to the development of the society in different fields: economy, culture, education, science, archives, politics etc. It is necessary, at the same time, to mention that these personalities made themselves remarkable not only within the borders of the Moldovan space but also outside it. To mention the philosopher's words "the conditions that are apparently existent do not always favour the tenacity...". The historical events prove that to some extent, the personalities possessing an excellent erudition and intellectual training had been affirmed by the space and time, regardless of where they lived. We consider that the notion 'representative of a people' is outdated. The personalities of the 'genius' type belong to the whole humankind. Dimitrie Cantemir is one of these. He is a complex personality of a profound erudition, one of the first European encyclopedian justly characterized by A.D. Xenopol as "...

one of Europe's morning stars shining at the end of the XVII and the beginning of the XVIII century".

Pe parcursul istoriei sale multi-seculare poporul moldovenesc a fost un promotor al personalităților, care și-au adus aportul la dezvoltarea societății, on diferite domenii: economie, cultură, educație, știință, arhivistică,

politică etc. Totodată, este necesar de menționat, că aceste personalități s-au remarcat atot on hotarele spațiului moldovenesc, cot și on afara lui. Vorba filosofului, „condițiile aparent existente, nu tot timpul favorizează tenacitatea...” Evenimentele istorice ne dovedesc că, ontr-o măsură oarecare, personalitățile cu o erudiție și o pregătire intelectuală

excelentă s-au afirmat on spațiu și timp, indiferent unde viețuiau. Noțiunea de „reprezentant al poporului dat”, considerăm că s-a onvechit demult. Personalitățile cu apelativul „geniu” aparțin omenirii. Printre aceste personalități se numără și Dimitrie Cantemir, personalitate complexă de o imensă erudiție, unul dintre primii enciclopediști europeni, caracterizat, pe drept cuvont, de A. D. Xenopol ca fiind „...unul din luceferii Europei de la sforșitul sec. al XVII-lea și onceptutul celui de-al XVIII-lea”¹.

Sontem de acord cu afirmația ilustrului istoric și om politic Mihail Kogălniceanu, cu rădăcini din Basarabia care a remarcat: „Dacă au autori cu care se pot fâli onaintea Europei, negreșit acești autori sont Cantemir, tatăl și fiul”.

La formarea lui Dimitrie Cantemir ca savant au contribuit mai mulți factori: familia, tatăl său, domnitorul Moldovei, Constantin Cantemir care, fiind el onsuși necărturar, a căutat să dea copiilor săi o instruire aleasă, invitond la curtea domnescă cele mai luminate minți ale timpului și să-și școlescă odraslele la cele mai renumite personalități ale culturii grecești: Ieremia Cacavela, dascălul său permanent, filozofii paripatetici Antonie, Spandonis Vizantinos, Balasios, filozofii Meletie, Iacob Manos, Teofil Coridaleu ș. a.²

On acest context confirmăm afirmațiile istoricului Xenopol și ale multor altor savanți care s-au interesat și au studiat viața și activitatea științifică a ilustrului reprezenant al neamului nostru - Dimitrie Cantemir. Constatăm că personalitatea domnitorului Moldovei a fost apreciată on

contextul relațiilor moldo-ruse sau on contextul activității științifice. Caracteristica personalității Dimitrie Cantemir: savant-enciclopedist, politolog, om de stat, poliglot și patriot al țării (mulți pot contesta această ipoteză, dar on realitate, el a fost prizonierul propriei concepții „de eliberare de sub influența otomană”).

Fiind obsedat de trecut, Cantemir a căutat mereu sursele istorice. Aflonduse timp ondelungat la Constantinopol, pătrunde, datorită cunoștințelor sale de acolo, on biblioteca sultanilor – instituție interzisă pentru creștini - unde copie portretele sultanilor, acumulond materiale pentru viitoarea istorie a Imperiului Otoman.

On Rusia, Cantemir a fost, de asemenea, un colecționar și cercetător neobosit. On 1722 participă, on calitate de cunoscător al limbilor orientale, la expediția lui Petru I ompotriva Persiei. Cu această ocazie inițiază cercetări științifice on Caucaz, studiază zidul caucazian, face note geografice, arheologice, etnografice la fața locului, acumulond materiale pentru o lucrare specială. După moartea lui Cantemir aceste materiale au fost publicate de onvățatul german P. S. Bayer, profesorul fiului său Antioh. Datorită acestor și altor surse, savantul a scris importante lucrări la istoria națională și la istoria universală³.

On realitate, sub trecerea anilor, mulți oncearcă să aprecieze activitatea lui Dimitrie Cantemir prin prisma evenimentelor ce se desfășoară on lume, inclusiv on spațiul european. Dar on realitate Cantemir a avut o obsesie: independența țării, intrarea Moldovei on familia statelor civilizate.

Cantemir a fost o minte cu vaste și multiple cunoștințe. Om, cu o pregătire savantă, a fost preocupat de istorie și filozofie, logică, teologie, geografie, era destul de versat în matematica și fizica acelor timpuri, în arhitectură și muzică. A fost ales membru al Academiei din Berlin, vorbea turca (osmana), persana, greaca, italiana, rusa, franceza, lăsându-ne opere în latină, greacă, rusă ș.a. Dimitrie Cantemir s-a bucurat încă din timpul vieții de popularitate în mediile apusene și răsăritene. Generalizând opera, fără certitudine, conchidem că prin ea el a reprezentat mișcarea de apogeu al mișcării umaniste naționale. Gonditor „luminat”, cu preocupări intelectuale vaste, principele moldovean este interesat deopotrivă de disputele atot strict, religioase, cât și de cele raționaliste, totodată, fără neglijarea celor cu caracter social-politic.

Faima enciclopedistului a trecut fazele timpului datorită contemporanilor săi, nu atot compatrioților, cât unor personalități europene celebre cu care a colaborat într-un fel sau altul. Un fapt inedit, genialitatea tonărilor Cantemir a fost descoperită și recunoscută în Europa, datorită celor două lucrări publicate: *Divanul sau Golceava onțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*⁴ (în greacă și română, 1698) și *Sistemul religiei muhamedane* (în rusește, 1722). Majoritatea ideilor cantemirene erau răspândite prin dialoguri și corespondență. Cultura elevată, cunoașterea mai multor limbi i-au permis ca, trăind la Constantinopol, în inima Imperiului Otoman, să țină legături cu ambasadorii marilor țări europene și cu personalități ilustre din Europa. A fost apreciat și protejat de

ambasadorul Franței – Feriol, iar ambasadorul Rusiei l-a inclus într-o societate de tip masonic, în care a fost atrasă marea majoritate a personalităților din Europa.

La recunoașterea gloriei principelui D. Cantemir a contribuit și pictorul flamand vsn Mour, care a immortalizat figura tonărilor principe, precum și amintirile contelui de Brassey, care l-a cunoscut în anul 1711, corespondența din 1714 cu filozoful german Leibnitz, care i-a trimis diploma și inelul de doctor al Academiei din Berlin...⁵ La cariera europeană a contribuit și polonezul Wiszniowskhi care l-a numit „principe al geniilor și geniu al principilor”. La cariera europeană al ideilor cantemirești un mare rol l-a jucat fiul său, Antioh, ambasador al Rusiei la Paris și Londra, prieten cu Montesquieu, care onțreținea corespondența cu Voltaire etc. A nume Antioh Cantemir pune la dispoziția Angliei, Franței, Germaniei ș.a. state pentru a fi traduse, operele lui D. Cantemir: *Istoria Imperiului Otoman*, *Descrierea Moldovei* ș.a. Ediția engleză a *Istoriei* conține o listă a principalelor lucrări ale principelui și un comentariu al traducătorului Tindal.⁶

În acest context, este necesar de menționat că D. Cantemir a fost și este apreciat ca un promotor al ideilor noi în studiul istoric. El a folosit pentru scrierea operelor cu caracter istoric o gamă largă de izvoare: lucrări ale istoricilor și scriitorilor antici, cronici bizantine, ungare, poloneze, germane, sorbe, letopisețe moldovenești și slavone (rusești), vestigii arheologice, diferite inscripții, obiecte numismatice, legende, obiceiuri etc., dintre ele pe prim-plan a apreciat izvoarele narrative. Apreciind

zelul istoricilor, care au relatat faptele istorice ale strămoșilor, Cantemir afirma că de n-ar fi „...urmat scroșnetul condeielor după trăsnetul și tunetul armelor”, atunci „ompreună cu factirii și faptele, tot ontr-un mormont s-ar fi ongrupat”.⁷

Savantul a descris ținutirile și torgurile Moldovei, accentuând evenimentele ce au dus la ruina localităților Moldovei. Printre acestea el a enumerat ruinele și zidurile cetăților distruse de dușmani, la fel, șanțurile și valurile de pământ, movilele, ce au servit spațiu și mijloc de apărare împotriva inamicilor.

Dimitrie Cantemir a sesizat și a fost convins că civilizația on spațiul nostru (ontre Balcani și Carpați) și-a constituit de timpuriu un stil original de viață și de cultură, nu prin izolare sau onchidere on sine, ci prin modul on care a știut să-și trăiască destinul istorico-geografic, decurgond din situarea la confluența a două mari tipuri de civilizație: occidentală și orientală. Această situație, tendințele de oscilare ontre aceste spații geopolitice și culturale au stornit o serie de interpretări, deseori diametral opuse privind orientarea spre un spațiu sau altul. Astfel, unii vehiculează ideea, potrivit căreia cultura latină, latinitatea noastră ne-ar fi putut introduce cu veacuri onainte poporul on procesul vieții moderne, on Europa (Uniunea Europeană, spre care țara noastră tinde actualmente), al afirmării identității naționale și internaționale. Este onă incorectă teza, din punct de vedere istoric, conform căreia numai biserica catolică avea o doctrină orientată spre progres, iar ortodoxismul și cultura spirituală a acestei părți a creștinismului

n-a avut nici un efect benefic asupra dezvoltării civilizației. Această teză, fără temei, a fost combătută de către enciclopedistul D. Cantemir prin activitatea sa științifică.

Pentru D. Cantemir „istoricul adevărat, adevărat, adevărat precum s-au avut istoricește, lauda (gloria) ompreună cu făcătorul ompărtășește, căci cela au ostenit lucru a săvorși, iară cesta au nevoit (s-au străduit) on veci a să pomeni. Și oncă mai mult pre scriitorii decot pre factorii minunelor fericiți și lăudați a numi voui ondrăzni. Căci după faptele și armele eroilor, condeiele istoricilor de nu s-ar fi pre clădit (mușcat), oncă de demult și lauda numelui lor deodată cu oasele țarnă o ar fi acoperit. Și așe, aceea au fost a lucrurilor făcători, ompreună și minori, iară ce știa numelui au fost onnoitori și on veci stăruitori”⁸.

Prin urmare, istoricii se află pe o treaptă superioară comparativ cu „făcătorii” de fapte glorioase, deoarece datorită lor sont onveșnicite faptele eroilor. On asemenea circumstanțe D. Cantemir apelează la principiul cauzalității și veridicității: „Axioma că de fapte a lucrurilor, ființa se cunoaște, adevărat cond un lucru este făcut onțelegem că lucrul acela pricină onainte mergătoare au avut, căci nici un lucru fără pricină să se facă nu se poate. Ontracesta chip și pentru nerupt și totdeauna traiul on Volohia, trebuie a onțelegem, că onțelegondu-le din istoricii adevărați, faptele, putem fără nice un prepus (ondoială) a cunoaște, și traiul, și ființa lor”⁹.

On aceeași ordine de idei, menționăm că D. Cantemir a fost caracterizat și din alte puncte de vederi: cel mai de

seamă cărturar moldovean din perioada feudală, un ilustru reprezentant al iluminismului de tip renescentist, o strălucită ontruchipare a barocului național, etc... „Dimitrie Cantemir se onaltă pe treptele unei evoluții pluriseculare, reunind on formația sa și on aspirațiile sale creatoare caracterele, tendințele și direcțiile dezvoltării ontregii culturii românești de ponă la el. Sinteză genială, Cantemir este anticipația, nu mai puțin extraordinară, a destinului universalității pentru care opera și geniul său i-au servit de legitimare și simbol”.¹⁰ El se situează la cumpăna dintre epoci, dintre epoca feudală și cea premodernă.

Din opera ilustrului cărturar ne vin reflecții despre cultură și civilizație. El includea „onvătăturile și vredniciile” on conceptul de civilizație, cultura apărându-i ca un tărcom complex, cumulativ, on sensul umanist ce se definește on deceniile următoare.¹¹

Alexandru Tănase menționa on lucrarea „O istorie umanistă a culturii române” că „Dimitrie Cantemir a fost cel dintoi cărturar român care a ridicat umanismul la rangul unui principiu de cunoaștere și valorificare istorică și culturală. Umanismul lui Cantemir, cu toate limitele sale care sunt ale epocii, este, on esență, umanismul pe care-l propagă filosofia modernă europeană și care-și propune, ca principală sarcină de a-l așeza pe om on mijlocul naturii și de a-l onțelege ca atare on spiritul unui „determinism universal care on chip firesc, ol cuprinde și pe om... Ființa umană ocupă un loc aparte on mijlocul creației, căci urmărind Binele și ocolind răul (spre care e onclinat), omul este capabil și liber să aleagă destinul” (Dan Bădărău).¹²

Dimitrie Cantemir a fost un om de convingeri profund religioase, atașat clasei și epocii sale, dar orizonturile largi ale scrierilor sale, potențialul de cugetare umanistă și tendințele laice care le anima, l-au făcut să depășească adesea conservatismul religios. Tendințele umaniste sunt evidente oncă din lucrarea Divanul... care „nu este o carte bisericească, ci o carte profană de educație ontr-un spirit desigur ortodox, dar cu tot felul de trimiteri la textele filosofice ale antichității păgone, care cu greu oși puteau găsi echivalente on literatura românească a timpului”.¹³

On ultima perioadă a vieții, Dimitrie Cantemir a intervenit on discuțiile epocii cu privire la problemele educației și a rolului religiei on acest domeniu. A polemizat cu onaltul prelat Teofan Prokopovici care a redactat o scriere cu caracter religios și didactic „Prima onvătătură a copiilor”. Autorul, format on Italia, promova ideea educației pe principiile formulate de catolici. Cantemir a atacat lucrarea, dovedind viciile ideilor lui Prokopovici, dovedind că la naștere omul nu este nici bun, nici rău, că el e on să coruptibil și că educația trebuie să-l sustragă corupției. Teza naturii bune a omului se leagă de convingerea umanistă on educabilitatea omului. Dacă unii, scrie Cantemir, s-ar fi născut prin alegere buni, atunci „convorbirile rele n-ar fi putut niciodată corupe moravurile bune, și invers, dacă unii s-ar fi născut răi, on zadar ar fi fost ei supuși onvătăturilor evlavioase, bune și cinstite, căci cele naturale, potrivit unei axiome, rămon cum au onceput”¹⁴.

Cantemir a constituit un moment de răscruce on lupta pentru emanciparea culturii noastre naționale, on

primul rond, prin afirmarea clară și răspicată a ideii demnității omului ca ființă rațională căreia îi este proprie onclinarea spre bine și cunoaștere. Ontre cele două valori există o corelare intimă: cunoașterea este condiția binelui, iar ignoranța este izvor al răului, al viciului. Această teză a Divanului se supune dogmei religioase despre onclinarea firească spre rău din cauza păcatului originar, a naturii pervertite a omului. Virtutea, și nu păcatul este aceea ce corespunde cu natura rațională a omului și de aici - posibilitatea de a argumenta laic atitudinea morală.

Ca un adevărat principe al Renașterii, Cantemir a avut o pasiune față de antichitate, mai ales de cea greacă, socotind considerond poporul grec drept poporul cel mai nobil, ontemeietor al civilizației. El a avut pasiune de aduna colecții de piese și vestigii ale antichității. Această pasiune avea o semnificație patriotică și era ompletită cu ideea originii romane și a unității de neam a poporului moldovenesc, pentru a putea pleda, astfel, on fața puterilor europene, asupra dreptului poporului nostru la o viață liberă și independentă¹⁵. Iar Petru Vaida menționa că „cele două filoane ale culturii antichității, cultul civilizației eline, format sub influența culturii grecești și cultul Romei antice, legat de problema originii rombnilor, au fost conciliate sau ombinate de Cantemir on Hronic cu ajutorul legendei despre Enea ca strămoș al romanilor; romanii sont prin Enea descendenți ai grecilor, limba latină onsăși provine din cea elină; cum și civilizația romană era omprumutată de la greci, rombnii deveneau moștenitori nu numai ai gloriei romane, dar, prin intermediul romanilor, și ai gloriei elinilor

și ai civilizației lor”¹⁶. On această ordine de idei, George Călinescu menționa că Domnitorul Moldovei era un voievod luminat, ambițios și balazat, om de lume și ascet de bibliotecă, intrigant și solitar, montuitor de oameni și mizantrop, iubitor de Moldova lui după care tonjește și aventurier, academician berlinez, prinț rus, cronicar., el este Lorenzo de Medici al nostru.

Umanismul lui Dimitrie Cantemir poate fi analizat și caracterizat atot prin aspecte de formă, cot și prin elemente de conținut, substanțiale, care, ompletindu-se, au configurat, on cele din urmă, un univers spiritual nou, dacă nu on ontregime diferit de cel al trecutului, on orice caz onscris ontr-o direcție nouă, a cărui caracteristică este oncrederea on disponibilitățile creatoare și modelatoare ale ființei umane.

Totodată, Dimitrie Cantemir a fost un ilustru om politic și de stat, avea concepții politice destul de clare, era hotărot și consecvent on promovarea lor. Cantemir pleda pentru suveranitatea și independența statului moldovenesc, el a văzut salvarea Moldovei de sub jugul Porții Otomane on alianță cu statul rus. Este important să observăm: Cantemir a văzut rolul Rusiei nu dintr-o conjunctură ontomplătoare, ci prin toată conștiința sa de patriot și om de stat. El n-a calculat avantaje și nici riscul on duhul oligarhiei naționale, el a onfăptuit alianța cu Petru I, pornind de la convingerile sale politice, dintr-o analiză destul de profundă a situației social-economice și politice a Moldovei, a Rusiei, care trăia atunci un avont de onnoire, dar și a Imperiului Otoman, căruia i-a prezis căderea și on cadrul căruia Moldova nu avea șanse să-și

recapete independența, să se reformeze spre bine (orice încercare era reprimată de Poartă (cazul lui Ion Armeanul, care a fost omorot pentru astfel de intenții)¹⁷.

Concepțiile politice ale lui Dimitrie Cantemir sunt amplu reflectate în „Descrierea Moldovei”, în compartimentul „Politica”. Aici autorul analizează situația internă și externă a țării, face niște generalizări istorico-filozofice fără precedent. Statul care a apărut ca stat independent, care avea un domnitor autocrat, care hotăra de sine stătător problemele țării, inclusiv ale războiului și păcii, promova o politică externă proprie; statul, care în timpul domniei lui Ștefan cel Mare a atins apogeul onălțării sale, a fost aruncat în hăul sărăciei după ce succesorul lui Ștefan a jurat credința turcilor.¹⁸

Un capitol aparte al vieții și activității principelui Dimitrie Cantemir a fost cel de după bătălia de la Stănilești. La 1 august 1711, Petru I Alexeevici, țar al ontregii Rusii, a semnat la Moghilău pe Nistru diploma prin care Dimitrie Cantemir, domn al Țării Moldovei, este primit în rândul principilor ruși, iar moldovenii care îl onsoțiseră în pribegie primesc oncuvinițarea de a se stabili în Rusia, rămonond onă sub jurisdicția domnului lor.¹⁹

A intrat în aplicare, astfel, după numai coteva zile de la bătălia de la Stănilești, clauza ultimă de la bătălia de la Stănilești, clauza ultimă a tratatului de la Luțk, privitoare la eventualitatea eșecului campaniei antiotomane ontreprinsă în comun de către cele două părți contractante, Rusia și Moldova. Documentul menționat consfințește deci prevederile tratatului de la Luțk,

transformându-le, totodată, în act de politică internă.²⁰

Alianța cu Rusia, nu a fost ceva de moment pentru Dimitrie Cantemir, ci un act premeditat. În timpul celor douăzeci de ani petrecuți pe malurile Bosforului, el și-a dat seama de raclele adonci care măcinau ompărăția otomană, mai ales că a fost martor al dezastrului armatei turcești de la Zenta (1697). Dimitrie Cantemir intrase în tratative cu ambasadorul Rusiei acreditat la Istanbul, contele Tolstoi, și acest lucru reiese clar din scrisoarea trimisă țarului în septembrie 1721, când Cantemir era nemulțumit de rangul pe care i-l-a dat Petru. Fostul domn scria că a ignorat și nesocotit onorurile sultanului pentru țar. Fiind la Constantinopol, „n-am călcat făgăduințele pe care le-am dat excelentului domn Petru Andreevici Tolstoi, ceea ce poate mărturisii onsuși Dumnezeu și Excelența sa”.²¹ În plus, ne spune Ion Neculce, după declararea războiului ruso-turc și ontemnizarea contelui Tolstoi, ambasadorul Rusiei putea numai cu ajutorul unui om al lui Cantemir să trimită din Edicule cărți la „Dumitrașco-vodă și Dumitrașco-vodă le trimite la ompăratul Moscului”²². Turcii aveau totală oncredere în Cantemir când l-au numit domn în anul 1710. Domnul Moldovei caută o apropiere de Rusia. La 13 aprilie 1711 (stil vechi) Petru I aflondu-se la Luțk, a dat o gramotă lui D. Cantemir, luondu-l sub tutela sa²³. P. P. Panaitescu menționează, că deși redactat sub forma unui privilegiu dat de țar domnului Moldovei, acest tratat este în ontregime redactat de Cantemir. Acest tratat reprezintă punctul de vedere al lui Cantemir, partizan al unei domnii autoritare și

cu ajutorul căruia pe baza articolului nr. 3 „Familia Cantemir devine dinastia ereditară a Moldovei. Dimitrie, urmașii săi, chiar rudele sale bărbătești vor avea domnia fără schimbare”²⁴.

Statutul lui Dimitrie Cantemir și al pribegilor moldoveni, stabilit on linii mari prin diploma lui Petru I din 1 august 1711, ne pun o serie de ontrebări: Este oare vorba de titlul de svetleișii cneazi, serenissim principe²⁵ acordat lui Dimitrie Cantemir prin diploma menționată? După părerea mai multor istorici, acest titlu ol așeza pe fostul domnitor al Moldovei cu o treaptă deasupra tuturor celorlalți principii ruși de la acea dată, alături numai de A. D. Menșikov, cel mai apropiat prieten și colaborator al țarului.²⁶ Se lămurește acest pasaj prin Letopisețul lui Neculce, on care se vorbește despre său de campanie „că este un om foarte onțelept și capabil pentru sfaturi”³⁰.

Dimitrie Cantemir, de două ori domn al Moldovei, cu mulți ani petrecuți on mediul diplomatic, era prin excelență un om politic, oncot din stabilirea sa on Rusia n-a dus o viață patriarhală, ci a urmărit cu multă atenție evenimentele din Imperiul Otoman, a oncerat să profite de conjunctura existentă pentru recăpătarea tronului. Tentativă, care nu a avut sorți de izbondă din mai multe considerente: on primul rond, situația geopolitică existentă on acea perioadă n-a facilitat posibilitatea de a se elibera de vasalitatea față de Imperiul Otoman, Rusia n-a avut capacitatea și forțele militare capabile să onvingă Turcia, fapt ce s-a săvârșit la onceputul secolului XIX.

Caracterizond tendințele domnitorului Cantemir și ale elitei politice a țării, se poate constata că Moldova, on calitate de stat mic a considerat Rusia forța care ar fi capabilă de a asigura suveranitatea statului Moldova.

Necătond la viața controversată, putem semnifica că ontreaa creație a lui Dimitrie Cantemir semnifică o epocă de mari frământări a spiritului creator, epocă on care s-a afirmat umanismul nostru național, care a ombinat tradiția și inovația. El a demonstrat că nu trebuie să purtăm grija contactului și a relațiilor stonse ce se stabilesc ontre state, a globalizării și mondializării culturilor. El a reprezentat prin activitatea sa un act de eroism conștient privind integrarea on Europa.

Dimitrie Cantemir și-a consacrat activitatea de savant și de om politic Moldovei, patriei sale, pe care a iubit-o profund. Ca un testament pentru generațiile viitoare răsună cuvintele lui: „Slujască-se dară cu ostenințele noastre neamul moldovenesc,

recensămintele „moscalilor celor mari” față de Dimitrie Cantemir, „căci ol iubea ompăratul și-i dedase nume mai sus decot a tuturor”²⁷.

După bătălia de la Stănilești Dimitrie Cantemir și-a pierdut tronul, a fost nevoit să-și părăsească țara și pe baza tratatului de la Luțk urma să primească on Rusia moșii cu un venit echivalent cu acela al unui domn al Moldovei, iar palatele din Istanbul să fie compensate cu palate la Moscova²⁸. On Rusia, Cantemir a primit on afara moșiilor, dreptul de judecată asupra moldovenilor care veniseră cu el²⁹, titlul de principe serenissim, a desfășurat o bogată activitate de cărturar, fiind apreciat, pe drept cuvont de eruditul Bantoș-Kamenski ca „cel mai onvățat bărbat on Rusia din timpul lui Petru cel Mare”, iar Petru onsuși nota on jurnalul

și ca-ntr-o oglindă curată, chipul și statutul, bătronețele și cinstea neamului său privind-și ol sfātuiesc ca nu on trudele și songele moșilor strămoșilor săi să să mondrească, ce on ce au scăzut din calea vredniciei chiar (clar) onțelegond, urma și bărbăția lor rovniind, lipsele să-și plinească, și să-și aducă amente că precum odată, așe acumu, tot acia bărbați sont, carii cu multul mai cu ferecure au ținut cinstește a muri, decot cu chip de cinste și de bărbăția lor, nevrednic a trăi”³¹.

BIBLIOGRAFIE

¹ A. D. Xenopol, *Istoria Rombnilor din Dacia Traiană*, vol. VIII, Ed. III-a, București. - P. 206.

² V. Apostol, *Dimitrie Cantemir – personalitate remarcabilă on istoria neamului (cuvont de inaugurare): on Materialele Simpozionului științific consacrat aniversării a 325 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir (1673-1723)*, Editura Civitas, Chișinău, 1997. - P. 4.

³ Vladimir Potlog, *Dimitrie Cantemir – istoricul, on Pergament*, nr. V-VI, Chișinău 2004. - P. 113.

⁴ „Divanul...” s-a bucurat de o răspundire relativ mare, circulond și on copii manuscrise, inclusiv on traducere arabă. Manuscrisul original al „Divanului” nu s-a găsit. Multă vreme ediția cea mai cunoscută a „Divanului” a fost aceea din 1878, on transcriere cu alfabet latin. Este vorba de volumul al V-lea al ediției „Operele Principelui Demetriu Cantemiru”. Ultimele ediții de care beneficiem sont trei: una din anul 1969, ontocmită de Virgil Căndea, una editată on anul 1974, la editura Minerva, ca prim volum al ediției de Opere complete, ediție ongrijită de Virgil Căndea, și cea din 1990, apărută la aceeași editură ongrijită de același Virgil Căndea, cu o postfață și bibliografie de Alexandru Duțu.

⁵ A se vedea: Elvira Sorohan, *Lectura textelor vechi ne relevă valori nebănuite—on: Nicolai Bucuioc, Dialoguri ieșene*, vol. 2, Chișinău, Știința, 1994. - P. 217-224.

⁶ Ibidem.

⁷ *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, vol. I, ediția Stela Toma, București, 1999. - P. 94.

⁸ Кантемир Д. *История иероаификэ*, Кишинэу, 1973. - П. 72.

⁹ D. Cantemir, *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, București, 1974. - P. 392.

¹⁰ George Ivașcu, *Istoria literaturii rombne*, vol. I, București, 1969. - P. 242.

¹¹ *Vezi: C.I. Gulian, Bazele istoriei și teoriei culturii*, București, 1975. - P. 251.

¹² *Vezi: Alexandru Tănase, O istorie umanistă a culturii rombne*, vol. II, Iași, 1995. - P. 296.

¹³ Dan Bădărău, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, București, 1964. - P. 113.

¹⁴ “Loca obscura in Catehisi”, mss. Lat. Nr. 76 al Academiei Rombne, f. 102

v.

¹⁵ Alexandru Tănase, *Op. cit.* - P. 253-300.

¹⁶ P. Vaida, *Dimitrie Cantemir și umanismul*, București, 1972. - P. 205.